

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

Година ХС

Бр. 3-4/2017.

ЗАПИСИ
ЧАСОПИС ЗА НАУКУ И КЊИЖЕВНОСТ
(1927-1933. године)
Уредник Душан Вуксан

ЗАПИСИ
ГЛАСНИК ЦЕТИЊСКОГ ИСТОРИЈСКОГ ДРУШТВА
(1935-1941. године)
Уредник Душан Вуксан, Одговорни уредник Ристо Драгићевић

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ
ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА РЕПУБЛИКЕ
ЦРНЕ ГОРЕ И ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ
(од 1948. године)

Одговорни уредници:

Јагош Јовановић 1948-1956, др Андрија Лаиновић 1957-1958,
др Мирчета Ђуровић 1959-1962, др Ђоко Пејовић 1963-1966,
др Радоман Јовановић 1967-1974, др Јован Р. Бојовић 1975-1979,
др Ђуро Вујовић 1979-1983, др Јован Р. Бојовић 1983-1993,
др Зоран Лакић 1994-1998, др Радослав Распоповић 1998-2001,
др Божидар Шекуларац 2002-2006, др Ђорђе Борозан 2006-2008,
др Радослав Распоповић 2009-2015, др Момчило Д. Пејовић 2015-2017,
др Радослав Распоповић од 2017. године

YU ISSN 0021-2652

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ ЦРНЕ ГОРЕ

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА
И
ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ

Година ХС

3-4

*Због прекида у излажењу часописа средином 2015. године,
овај број штампан је у првој половини 2019.*

ПОДГОРИЦА
2019.

Р е д а к ц и ј а:

Карл Касер (Аустрија), Бернард Лори (Француска), Масимо Букарели (Италија), Костантин Никифоров (Русија), Габријела Шуберт (Њемачка), Стјепан Матковић (Хрватска), Љубинка Трговчевић (Србија), Мирослав Перишић (Србија), Радослав Распоповић, Славко Бурзановић, Жарко Лековић, Раденко Шћекић и Иван Лаковић.

Главни и одговорни уредник
Радослав Распоповић

Секретар редакције
Олга Пелцер-Вујачић и Миљан Гогић

“Историјски записи” излазе четири пута годишње. Власник и издавач: Историјски институт Црне Горе у Подгорици. Рукописе треба слати Редакцији “Историјских записа”, Историјски институт Црне Горе, 81000 Подгорица, Булевар револуције 5, пошт. фах 96, e-mail: istorijskizapisi@gmail.com, тел. 241-336. Рукописи се не враћају. Годишња претплата износи за Црну Гору 15 €, а за иностранство 30 €. Цијена по једном броју у продаји за Црну Гору је 4 €, а двоброја 8 €.

Претплата се шаље на адресу: Историјски институт Црне Горе - Подгорица, на рачун 510-8148-40 код Црногорске комерцијалне банке.

Часопис *Историјски записи* је доступан и преко међународних база података CENTRAL EASTERN EUROPEAN ONLINE LIBRARY (CEEOL) EBSCO - Historical abstracts with full text.

За истакнути допринос изучавању историје, “Историјски записи” су, поводом педесете годишњице излажења, 1977. године одликовани Орденом заслуга за народ са златном звијездом.

YU ISSN 0021-2652

INSTITUT HISTORIQUE DU MONTÉNÉGRO

ISTORIJSKI ZAPISI

ORGANE DE L'INSTITUT HISTORIQUE
et de la
SOCIÉTÉ DES HISTORIENS DU MONTENEGRO

XC

3-4

*En raison d'une interruption de la publication du journal à la mi-2015,
ce numéro a été imprimé au premier semestre 2019.*

PODGORICA
2019.

R e d a c t i o n :

Karl Kaser (Austria), Bernard Lori (France), Massimo Bucarelli (Italy),
Kostantin Nikiforov (Russia), Gabriella Schubert (Germany), Stjepan Matković
(Croatia), Ljubinka Trgovčević (Serbia), Miroslav Perišić (Serbia),
Radoslav Raspopović, Slavko Burzanović, Žarko Leković, Radenko Šćekić
et Ivan Laković

Rédacteur responsable
Radoslav Raspopović

Sekrétaire de la rédaction
Olga Pelcer-Vujačić et Miljan Gogić

Les Ecrits historiques paraissent quatre fois par an. Propriétaire et éditeur:
Institut Historique du Monténégro à Podgorica. Les manuscrits doivent être ad-
dressés à: Istorijski zapisi, Institut Historique du Monténégro, 81000 Podgorica Mon-
ténégro, Bulevar revolucije 5, boîte postale 96, e-mail: istorijskizapisi@gmail.com,
téléphone N° 241-336. On ne renvoie pas les manuscrits. L'abonnement d'un an est
de 15 € pour la Montenegro et de 30 € pour l'étranger. Le prix de numéro vendu
en Monténégro est de 4 € et le prix de double numéro est de 8 €. Le règlement de
l'abonnement doit être effectué au compte de l'Institut Historique du Monténégro;
Podgorica, N° 510-8148-40 chez de la Banque Commerciale Montenegro à Pod-
gorica.

Katarina JOVIĆ*

ZIDNO SLIKARSTVO SALONA U PALATI
BRAJKOVIĆ-MARTINOVIĆ

ABSTRACT: The paper deals with aesthetic features and conceptual values of wall-painting in the salon of Brajković-Martinović palace. This is the only originally preserved salon from Perast, created in the second half of the 19th century. As such, the salon is observed as the precious component of the cultural heritage of Perast and Boka Kotorska, owing to its monumental values and documentative potentials. The goal of the research is to examine the iconographic characteristics of wall painting from this salon - form, style and its symbolic significations. Additionally, examination leads to the interpretation of its representative value, which demonstrates the evocative potentials of private-space-decoration and culture of living. Accordingly, author considers the wall-painting regarding the historical cultural circumstances of the local community and the contemporaneous European cultural milieu. Wall decoration from Brajković's salon is considered in the context of traditional and modern compound, with local and external influences.

KEY WORDS: wall-painting, salon, Brajković-Martinović palace, Perast, private spaces, culture of living

Palata Brajković-Martinović jedna je od najstarijih u Perastu.¹ Čuvajući sjećanje na ugledne peraške porodice koje su vjekovima gradile i živjele na ovom posjedu, palata objedinjuje i znatan dio peraške prošlosti. Podignuta je 1623. godine za porodicu Marković iz kazade Čizmai, koju će naslijediti njeni slavni potomci – porodica Martinović.² Novi lik, po kojem se još

---

* Autorka je dipl. istoričarka umjetnosti i studentkinja master studija na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

¹ J. Grgurević, Obrada enterijera u sakralnoj i stambenoj arhitekturi Perasta, *Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti* 24, Herceg-Novi 2004, 213-236, 232.

² O tome svjedoči natpis iznad ulaza u palatu. Prema mišljenjima nekih istraživača, palata bi mogla poticati i iz nešto ranijeg perioda: *Studija zaštite graditeljskog nasljeđa Perasta*,

uvijek poznaje, palata dobija 1866. godine – nakon obnove zdanja pod patronatom porodice Brajković.³ Danas je u vlasništvu porodice Radulović – nasljednika Brajkovića po ženskoj liniji. Mještani je pamte pod nazivom *Brajković-Martinović*, u čast najznamenitijih porodičnih imena njenih domaćina. Tako je zapamćena i u nauci.

Kako je odabrano mjesto za uređenje nove palate Brajkovića već upućivalo na ugledne predstavnike peraške istorije, ono je postalo i prva oznaka časti porodice Brajković koja se iz Glogovca doseljava u perašku sredinu. Ovaj posjed je i u prostornom okviru zauzimao znamenit položaj. Smještena u urbanom središtu Perasta – uz Velju ulicu na samoj obali, od koje je dijeli samo vrt – palata je obuhvatila dragocjene prirodno-kulturne pejzaže svog kraja, koji će uticati na njeno arhitektonsko uobličavanje i na obradu unutrašnjeg prostora.

Iako evocira brojne etape peraške istorije, palata ipak, estetskim rješenjem i konceptualnim prisupom, pripada kulturnom miljeu XIX vijeka – razdoblju njene posljednje, velike obnove. Tome prevashodno svjedoče njeni enterijeri, otkrivajući ukus, intelekt, kulturu življenja njenih vlasnika, ali i kulturne domete lokalne zajednice – koje Brajkovići, u skladu sa običajima vremena i podneblja, u svom domu prezentuju. Među brojnim prostorijama koje su uobličile unutrašnjost palate Brajković-Martinović (biblioteka, trpezarija, hodnici, sobe za prijem, odmor i ekonomske prostorije), posebno se reprezentativnošću i monumentalnošću ističe salon.

Saloni su prostori najizrazitijeg prožimanja *javnog* i *privatnog* u kućama uglednih građana. Bokelji još od XVI vijeka stvaraju poseban manir privatnog življenja – u kome je uređenost doma predstavljala „spoljašnje ruho dostojno učenosti i plemenitosti vlastelina”.⁴ Namijenjeni intimnom boravku, ali i druženjima, zabavi, susretima i intelektualnoj razmjeni, saloni su za elitu tog doba predstavljali kako mjesta ugode, tako i pozornice moći, obrazovanja, ugleda i časti. U skladu sa kulturom luksuza i udobnosti, koja se u evropskim centrima razvija od sredine XVIII vijeka,⁵ te vremenom prilagođava načelima zastupanog društvenog morala i ideoloških previranja – saloni, pažljivo osmišljeni, opremljeni i dekorisani – postaju portreti svoga vlasnika, dokumenti ličnih vrijednosti, ideala, statusa, duhovnog i društvenog života.

dosije 87/17, istraživač A. Kapetanović, Zavod za zaštitu spomenika kulture – Kotor, decembar 2002.

³ Godina restauracije objavljena je u: M. Mihaliček, *Porodica Andrije viteza Brajkovića*, katalog povodom izložbe u organizaciji JU Muzeji Kotor, Muzej grada Perasta, 28. februar 2013, 7.

⁴ V. Živković, Gradski život u Boki Kotorskoj, *Privatni život u srpskim zemljama u osvjet modernog doba*, A. Fotić (ur.), Clío, Beograd, 2005, 547-580, 553.

⁵ S. Brajović, *Njegoševo veliko putovanje. Meditacije o vizuelnoj kulturi Italije*, CANU, Podgorica, 2015, 152.

Salon Brajkovića uobličen je u drugoj polovini XIX vijeka, kao reprezentativni prostor palate Andrije viteza Brajkovića – kapetana, trgovca, upravitelja dobara crkve Gospe od Škrpjela – koji je za civilne zasluge, javnu službu i lojalnost, nagrađen ordenom Zlatnog krsta cara Franje Josifa I, a potom i titulom viteza od pape Lava XIII koji mu je papskom bulom dodijelio orden svetog Grgura Velikog. Kao načelnik Perasta, Andrija Brajković je ulagao u prosperitet zajednice.⁶ Zahvaljujući njegovom angažmanu u funkciji prokuratora, od 1880. do 1893. godine, rekonstruisano je svetište crkve Gospe od Škrpjela.⁷ Status uglednog građanina, koji je brzo stekao, višestruko su opravdali i njegovi potomci. Porodica Brajković podizala je pravnike, sudije, kulturne aktiviste, pomorce, upravnike, gradonačelnika, profesore, koji su ostavili dragocjen trag u lokalnoj, ali i međunarodnoj naučnoj zajed-

⁶ Dokumentacija o porodici Brajković čuva se u porodičnom arhivu, ali se dokumenta o Andriji Brajkoviću kao načelniku Perasta mogu naći u Istorijskom arhivu u Kotoru (dalje: IAK), OK, F49 br. 433. i OK, F36 br. 437/8.

⁷ M. Mihaliček, *n. d.* 7-8.

nici – naročito rodonačelnik pomorskopravne nauke Vladislav Brajković,⁸ ali i njegov predak, Tomislav – pisac *Peraškog dijalekta*. Kulturni i intelektualni domeni porodice – čiji su se članovi školovali u Gracu i Marseju, uz neizmjernu ljubav prema domovini kojoj su se redovno vraćali, prirodno su odjeknuli u uređenju njihovih privatno-reprezentativnih prostora.

Spomenička vrijednost salona Brajković – kao oznake dostojanstva ugledne peraške porodice, ali i kao historijsko-umjetničkog dokumenta – dobija na značaju ako se uzme u obzir činjenica da predstavlja jedini peraški salon koji je, do danas, autentično očuvan. Uobličan na prvom spratu palate – tradicionalno poznatom kao *piano nobile* – salon raspolaže originalnom zidnom dekoracijom, stilskim namještajem, ogledalima i umjetničkim slikama.⁹ Izdužene je osnove, smješten do pročelja i orijentisan ka moru. Monumentalnim prozorima i portalom između njih otvoren je ka prostranoj terasi i prirodnom pejzažu. Vidici koji se kroz ove otvore pružaju na više načina će uticati na dekoraciju zidnog plašta – na izbor boja i motiva, te njihovu formalnu i idejnu usklađenost.

Oslikavanje zidova salona Brajković izveo je Ivan Volarić,¹⁰ koji krajem XIX vijeka stvara u Boki Kotorskoj.¹¹ Dokumentacija o godini oslikavanja za sada nije pronađena, ali postoje izvori koji nam mogu pomoći u određivanju preciznijeg vremenskog okvira. Naime, u salonu se nalaze dva portreta koje je takođe naslikao Ivan Volarić – portret Andrije Brajkovića i njegove supruge Ane Širović. O autorstvu svjedoči umjetnikov potpis koji se prepoznaje na oba portreta. Uz potpis, na portretu Andrije Brajkovića istaknuti su mjesto i datum oslikavanja: *Perast, 1899*. Zahvaljujući ovim podacima, može se pretpostaviti da je salon oslikan krajem vijeka, tokom Volarićevog boravka u Perastu, vjerovatno neposredno pred nastanak portreta Brajkovića. Kao svestran slikar, koji je dekorisao profane ali i sakralne enterijere, te portrete uglednih Bokelja, Volarić je svakako raspolagao sa više vještina od „slikara-molera“, kakvi se, u to doba, načešće angažuju pri salonskoj dekoraciji. Ipak, način oslikavanja salona Brajković prilagođen je uobičajenom maniru zidnog dekora peraških palata tog vremena, koji je izvođen

⁸ M. Radulović, Vladislav Brajković rodonačelnik pomorskopravne misli, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 53, Kotor 2005, 389-392. Više u: *Život i djelo Vladislava Brajkovića*, R. Pavićević (ur.), Zagreb, 2003.

⁹ J. Grgurević, n. d. 231.

¹⁰ M. Mihaliček, *Ostavština porodice Visković u Perastu*, OJU „Muzeji“, Kotor, 2016, 45.

¹¹ Djelo Ivana Volarića malo je poznato javnosti. Međutim, Pomorski muzej Crne Gore čuva nekoliko njegovih portreta. U toku je i priprema izložbe „Od Krka do Kotora: Ivan Volarić Piturić“, koja će se održati u Pomorskom muzeju Crne Gore, u Kotoru. Najava izložbe može se pogledati na adresi: <http://www.radiokotor.info/radio/index.php/78-lokalne-vijesti/18045-pomorski-muzej-u-2018-od-audio-vodica-do-brojnih-izložbi-i-promocija>, datum pristupa: jul, 2018.

po odabranoj shemi – skici koju bira naručitelj, a koja se potom prilagođava datom prostoru. Praksa oslikavanja zidnog platna nalagala je prevlačenje površina malterom, a zatim bojenje u određene tonove – oker, smeđe i intenzivno plave nijanse na bijeloj podlozi.¹²

Brajkovići za zidnu dekoraciju svog salona biraju plave nijanse različitih intenziteta. One doprinose objedinjenosti unutrašnjeg prostora sa morskim plavetnilom što probija kroz otvore na pročelju, te osvjetljenju i iluzionističkom produbljenju prostora. Iluziju dubine posebno podstiču arhitektonski elementi oslikani na ravnom zidnom plaštu – vitki kanelirani stubovi sa impost kapitelima, koji izrastaju iz uzdignutih postamenata u zoni sokla, pružajući se visoko ka tavanici. Spektrom smeđih i bijelih tonova stubovi podražavaju mermernu oplatu odajući utisak opipljivosti. Toj iluziji materijalnosti, usklađenom sa osjećajem veće dubine prostora, naročito doprinose koloristički nizovi na rubovima njihovih tijela koji podražavaju sjenku. Nije to iluzionizam kakav poznajemo iz baroknih palata – izostaje mu blagi tonski prelaz i kontrast *chiaro-scuro*, dok su „sjenke“ ostvarene nizom jasno ograničenih nijansi – poput vertikalnih traka koje, tek iz daljine gledano, stvaraju iluziju. Dok se na plavoj zidnoj površini sjenke nižu od tamnije ka svjetlijim nijansama, na tijelu stuba uočavaju se središnje osvijetljene partije, koje upućuju na kretanje dnevnog svjetla u prostoru. Oslikani stubovi su, u odnosu na položaj koji zauzimaju prema prozorskim otvorima i terasi, neujedna-

¹² J. Grgurević, n. d. 230.

čeno osvijetljeni – prilagođeni zracima prirodne svjetlosti koja prodire kroz otvore. Na taj način stvorena je iluzija plastične materijalnosti – skulpturalnog kvaliteta slikanih stubova, u odnosu na koje plava podloga djeluje kao nešto dalja pozadina.

Slikani program zidnog plašta i njegova iluzionistička estetika daju poseban konceptualni kvalitet salonu Brajkovića. Stubovi, oslikani duž čitave zidne površine, dijele zidne cjeline u pravilne intervale, dok se tek pri otvorima ka terasi, vrtu i okolišu, prilagođavaju stvarnom arhitektonskom rješenju. Zahvaljujući njima salon dobija kvalitet lože, ili galerije, produžene terase i otvorenog prostora kroz koji se pruža pogled ka prirodnom pejzažu. Asocijacijom na ložu, koja je uz tremove i terase predstavljala mjesta najintenzivnijeg prožimanja arhitekture i krajolika – salon je težio povezati unutrašnji i vanjski prostor, enterijer sa vrtom i okolišem. Tako se salon, kao najreprezentativnija kućna zona i obilježje društvenog statusa, uobličava u prostor uživanja u prirodi. Pružajući široke vidike ka pejzažu, koji se tradicionalno smatrao izvorištem mira i spokoja, palata Brajkovića upućuje i na pomno biran položaj i plemenit odnos prema prirodi.¹³ Takav odnos može se primijetiti u urbanističkom razvoju Perasta, koji je stoljećima uspostavljao sklad arhitekture i okolnog prostora. Peraške palate – za razliku od tradicionalnih plemićkih domova podizanih unutar gradskih zidina, kojih u Perastu nema – zadržavaju vezu sa prirodom koja je svojstvena vilama. Premda su Peraštani gradili ljetnjikovce u zasebnim centrima Zaliva,¹⁴ njihove palate, podignute uz more i orijentisane ka njemu, čine se kao *villa marittima*.¹⁵ Iako nije „sazidana na vodi“,¹⁶ palata Martinović-Brajković usmjerava se ka moru, spajajući se sa vodama Boke Kotorske. U tom susretu arhitekture i prirode, jezgro predstavlja upravo salon Brajkovića – oslikan loži nalik, dok se u njega i sam čovjek uključuje kao uživatelj u pogledu.

Zaseban opus slikanog programa nalazi se na tavanici koja predstavlja reprezentativno središte zidne dekoracije. Ona izrasta iz zidova posredstvom grede izvedene u štukaturi, koja naliježe na oslikani plavi friz, „pridržan“ stubovima i ispunjen vinovom lozom. Pravougaonog je oblika, a u unutrašnjosti je razdijeljena na pravilna geometrijska polja sa vegetativnim motivi-

¹³ O odnosu Bokelja prema prirodnom pejzažu u kontekstu simboličnih vrijednosti mora i stijena, još iz vremena baroka: S. Brajović, *U Bogorodičinom vrtu. Bogorodica i Boka Kotorska – barokna pobožnost zapadnog hrišćanstva*, Plato-Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2006, 54-55.

¹⁴ Više u: A. Kapetanović, T. Rajić, B. Gligorić, *Palate Boke Kotorske*, EXPEDITIO – Centar za održivi prostorni razvoj, Kotor, 2008, 57-60.

¹⁵ J. S. Ackerman, *The Villa: Form and Ideology of Country Houses*, Thames and Hudson, London, 1990, 12. O analogijama sa dubrovačkom sredinom i teritorijama Italije i Bosfora u: N. Grujić, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb, 1991, 61-64.

¹⁶ Opis dubrovačkih ljetnjikovaca kraj mora, Dinka Ranjine, u: N. Grujić, *n. d.* 62.

ma, vitičastim ornamentima i simboličnim prikazima. Identične pravougaone cjeline, sa floralnim i figuralnim predstavama, nalaze se na spoljnim krajevima svodne površine. U središtu ovih kompozicija predstavljena je lira, sa maskeronom u dnu i školjkom u vrhu. Krakovi lire ukrašeni su vinjetama, listićima i krunicama cvijeća, koje nalikuju krinu. Lira naliže na dva velika uvijena lista, predstavljena kao postament. Iz njih izrastaju spiralne stabljike sa cvijetom u sredini. Lijevo i desno od lire, po jedan sa obje strane, predstavljeni su grifoni. Oni polažu kandže na floralni postament lire. Grifoni, poput monumentalnih skulptura, takođe naližeju na postamente koji podsjećaju na mermerne pijedestale. Raširenih krila i grotesknih izraza, djeluju kao čuvari lire koja je između njih položena. Iz repova izrastaju im spiralne grane nalik akantusovim, umotane poput svitka. Ispunjene su floralnim motivima, među kojima dominira cvijet u središtu, sa krstastim jezgrom. Koloristička paleta podražava mermernu oplatu, uz različite intenzitete mrkih tonova kojima se ostvaruje igra svjetlosti i sjenke.

Između pravougaonih polja sa lirom i grifonima prostor je određen kvadratnom osnovom u čijem središtu su, štukaturom u mermernoj boji, izdvojeni preklapljeni romb i kvadrat. Njihovo jedinstvo tvori osmokraku zviježdu, unutar koje su, u uglovima, predstavljene stilizovane krunice krina i lovorove grančice u plavom tonu. Spojeni plavom osmokrakom trakom, ovi motivi služe kao okvir središnjoj predstavi. U centru svoda nalazi se kružnica sa raznobojnim floralnim motivima, vinjetama, elipsastim ornamentima

ma i buketom u središtu. Iz tog jezgra spušta se plafonski luster koji podražava onovremene plafonske kandelabre – pozlaćene, razgranate i ispunjene svijećama. Cvjetni motivi ponavljaju se i u partijama koje omeđuju zvijezdu u središtu. Na uglovima su istaknuta plava polja sa zlatnim buketima cijeca. Zlatni ton ovih predstava savršeno podražava pozlaćene karniše i zidna ogledala u venecijanskom stilu, kojima su ispunjeni zidovi. Između plavih polja nalaze se partije u oker tonu, sa buketima privezanim strijelama i udvojenim vijencima sa lovorovim lišćem.

Zidno slikarstvo salona Brajković ostvareno je crtežom markantnih kontura, klasicističkog duha. Crtežu svoda se, kao i osliku arhitektonskih elemenata na zidnim površinama, dodaje sjenka, sada pažljivije i spretnije ostvarena. U tom kontekstu, figuralnim i floralnim predstavama pridaje se jednaka pažnja. Premda oslikani u vidu prikaza koji se po shematizovanom principu dodaje zidnom programu, floralni motivi pažljivo su osjenčeni, obrađeni volumenom i plasticitetom – što upućuje na to da njihov značaj prevazilazi koncept dekorativnog ornamenta. Iako ne grade jedinstvenu iluzionističku shemu, već zasebne cjeline programa određene geometrijskim poljima – po svojoj zastupljenosti floralne predstave dominiraju oslikom tavanice, te ukazuju na pastoralni senzibilitet salona Brajkovića. Bukolička dekoracija enterijera nasljeđuje se još iz barokne poetike, dobro poznate peraškoj sredini.¹⁷ Svojim senzualnim, hedonističkim tonom, floralni motivi evociraju ideju predstavljanja idealnog prostora. Buketi sa strijelama, raznoliko lišće i raznobojno cvijeće su amblemi izobilja. Sa druge strane, cvijeće, voće i vinova loza nose i drevnu simboliku rajskog vrta, te na izvjestan način dovode do „sakralizacije“ privatnih prostora. Ovakav duh naročito podstiče akanthusovo lišće, sa cvjetnim kronicama u obliku krina ili sa krstastim jezgrima – koji, vjekovima prisutni u sakralnoj umjetnosti, upućuju na rajski prostor svojom hrišćanskom simbolikom. Taj „nebeski vrt“ združen je sa stvarnim, prostranim vrtom, koji se iz salona posmatra. *Dardin* pred salonom i terasasti vrtovi u zaleđu palate evociraju staru simboliku ovakvih prostora koji su stoljećima predstavljali mjesta izobilja, kontemplacije, mira i spokoja. Opisujući vrt uz vilu Franja Bolice, Timotej Cizila kaže: „Ko to vidi, čini mu se da gleda *Vrt* ili *Raj uživanja* i to zbog izuzetne ljepote stabala narandži i kedrova, kao i zbog obilja najrazličitijeg cvijeća koje se u njemu nalazi. U cjelini, vrt je pun svih nebeskih darova koji čine da on izgleda uistinu kao raj, veoma čuven i krajnje raskošan“.¹⁸ Prostornim i simboličnim otvaranjem salo-

¹⁷ O simbolici pastoralnih motiva i arkadijskog senzibiliteta u barokno doba, na primjeru palate Andrije Zmajevića u Perastu: S. Brajović, *Palata Andrije Zmajevića u Perastu - nadbiskupski dvor i locus amoenus, Privatni život u srpskim zemljama u osvit modernog doba*, A. Fotić (ur.), Clio, Beograd, 2005, 581-616, 600-616.

¹⁸ „Zlatni vo“ Timoteja Cizile u: M. Milošević, *Analisti, hroničari, biografji*, Obod, Cetinje, 1996, 85.

na prema vrtu ovakva misao pretače se u privatne prostore Brajkovića. Najzad, vegetativni motivi predstavljeni u salonu Brajković bili su za perašku sredinu važni i u praktičnom smislu. Pored toga što je simbol izobilja i što se još od antike veže sa mitom, arkadijskim prostorom i vrtom uživanja, vinova loza služi i kao direktna referenca na zajednicu – vino je, do skoro, predstavljalo glavni privredni proizvod Bokelja.¹⁹ U vrijeme teške ekonomske krize koju Druga austrijska vladavina donosi u Boku Kotorsku,²⁰ motiv koji označava lokalno bogatstvo dobija posebnu vrijednost.

Salon Brajkovića predstavljao je mjesto uživanja, svojevrsni *locus amoenus*.²¹ Međutim, on je prije svega bio reprezentativni prostor. Na to upućuju brojni predmeti koji se u njemu nalaze (portreti, diplome, fotografije, dragocjeni namještaj), ali i zidno slikarstvo. U tom kontekstu naročit značaj imaju stubovi – klasični motivi koji ističu prestiž i veličajnost, ali i predstave u spoljnim, pravougaonim poljima svoda – grifoni i lira pod njihovom zaštitom. Figuralna dekoracija koja je predstavljena u ovim zonama ima utvrđenu, drevnu simboliku. Grifoni su, još od antičkih vremena, predstavljali mitske čuvarke i simbole moći. Ova hibridna bića – sa tijelom lava, a glavom, krlima i kandžama orla – još se u kulturama starog Krita pojavljuju u dekoraciji palata sa zaštitničkom ulogom, dok su se u Indiji i Skitiji smatrali čuvarima bogatstva. Utvrđenu hrišćansku simboliku i značenje u heraldičkom ključu grifoni dobijaju u poznom srednjem vijeku, kao predstavnici budnog oka. U salonu Brajkovića, grifoni se pojavljuju kao zaštitnici lire – amblema božanske harmonije, muzičke i poetske inspiracije. Dekorirana školjkom u vrhu, lira simboliše ženski princip, ugodu i zadovoljstvo, sreću, obnavljanje i prosperitet. Školjka, neizostavan elemenat na Posejdonovim kočijama, posebno upućuje na more, te je njeno prisustvo u plavom salonu Brajkovića našlo višestruki smisao.²² Lira je, pored utvrđenih simboličnih značenja, i direktno personalizovala salon Brajkovića. Ona je upućivala na muziku, koja je ovom prostoru dala posebno obilježje. O muzičkim izvodenjima, koja su se u salonu dešavala decenijama od obnove palate, svjedoči i oprema prostora - klavir, kao i reprodukcija fotografskog portreta Đuzepea Verdija. Sa maskom u podnožju - amblemom spiritualnosti, zaštite, ali i zabave, lira upućuje na muzičke večeri, koje su se zasigurno organizovale u najreprezentativnijem prostoru ove ugledne peraške porodice. Okupljanja uz muziku u salonima su po-

¹⁹ O tome u: Š. Peričić, Prilog poznavanju ekonomskih prilika Boke Kotorske u XIX stoljeću, *Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti* 20, Herceg-Novi 1988, 221-236, 222.

²⁰ V. Radović, Pod tuđinskim igom (jedan pogled na Boku Kotorsku u XIX vijeku), *Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti* 6-7, Herceg-Novi 1975, 109-123, 109.

²¹ Više o pojmu *locus amoenus*: S. Brajović, Palata Andrije Zmajevića u Perastu - nadbiskupski dvor i locus amoenus... 601.

²² O simbolici: *The Complete Dictionary of Symbols: in Myth, Art and Literature*, Jack Tresidder (ed.), Duncan Baird Publishers, London, 2004.

stala naročito značajna tokom XIX vijeka. Muzika se slušala na prijemima i zabavama, ali je imala i kontemplativnu ulogu. Predstavljala je oznaku prestiža i otmenosti. Uz nju se diskutovalo, razgovaralo o književnosti, umjetnosti, političkim temama. Salonski muzički nastupi nerijetko su preuzimali teatralne forme, u okviru kojih se ostvarivao dijalog glumca i publike. Saloni u kojima su se organizovali muzički događaji postajali su ujediniteljski centri – mjesta zbližavanja intelektualne elite, stvaranja i održavanja kulturnih, socijalnih i političkih veza. Od sredine XIX vijeka, muzičkim repertoarima se počinju pripisivati i ideološke implikacije – u kontekstu kojih je odabrana muzika smatrana indikatorom ukusa, ali i identiteta, kao i nosiocem ličnih ili kolektivnih vrijednosti.²³ Uz muzičke sadržaje u njemu, simbolično istaknute u okviru zidne dekoracije, naglašeno je da je salon Brajkovića mjesto uživanja ali i *ozio intellettuale*.

Premda je vizuelno uobličen u vrijeme koje je, pri dekoraciji enterijera, još uvijek opčinjeno dekorativnim stilom Napoleona III, salon Brajkovića ne može se interpretirati u kontekstu pukog podražavanja vladajuće mode. Zaista, estetika Drugog carstva – koja sredinom XIX vijeka vlada svjetskim izložbama, izlazi iz nacionalnih, ali i evropskih okvira – jeste prisutna u opremi ovog salona. Međutim, salon Brajkovića odaje kompleksniju stilsku koncepciju, jedinstvenu heterogenost izraza, a ona zahtijeva posebnu pažnju.

Eclectisme je popularna riječ tokom Drugog carstva. Eklektički duh „drugog ampir stila“ odnosi se na višestruke mogućnosti pri odabiru brojnih, ponovo oživljenih, istorijskih izraza – najčešće manira koji se ugleda na *ancien régime* XVII i XVIII vijeka.²⁴ Međutim, on drži do njihove pre naglašenosti i, uglavnom, dosljednosti u prostoru – enterijeri teže podražavanju odabranog izraza sa što više motiva i do najsitnijih detalja. Sa druge strane, eklektizam salona Brajković temelji se na odmjerivosti i šarolikosti stilskih uticaja u jednom, jedinstvenom ambijentu – a ona je konceptualno važna. Stilska heterogenost ovog salona uočava se u koncepciji mobilijara, ukrasnih predmeta i umjetničkih slika, ali i u okviru zidne dekoracije. U odnosu na salone drugog ampir stila – koji nije držao do mjere i suzdržanosti – enterijer Brajkovića oslikan je skromnijim reprezentativnim programom i

²³ H. Preda-Schimek, Music in Central and South-East European Salons. Preliminary Considerations to an Over Regional Research, *40th Baltic Conference for Musicology*, Vilnius 2007, 1-4. O tome i u: G. Kokorz, Border, Trans-border, and Unification – Music and Its Divergent Roles in the 19th-century Habsburg Territories, *Crossing Central Europe: Continuities and Transformations, 1900 and 2000*, H. Mitterbauer, C. Smith (ed.), University of Toronto Press, Toronto, 2017, 51-79; Ž. Diga, *Kulturni život u Evropi na prelazu iz XIX u XX vek*, Clio, Beograd, 2007, 138- 144.

²⁴ *Encyclopedia of Interior Design*, J. Banham (ed.), Vol I-II, Routledge, New York, 2015, 1148-1151; Ch. McCorquodale, *The History of Interior Decoration*, Phaidon, Oxford, 1988, 165-180.

blagim bojama, umjereno opremljen ogledalima i umjetničkim slikama. Zapravo, ta uzdržanost više podsjeća na enterijere Napoleonovog carstva sa početka XIX vijeka. Oni su, distancirajući se od manira koji je vladao do smrti Luja XVI, uvažavali razumnost i ozbiljnost, izazivajući „ushićenje pred tim grandioznim proporcijama, veličanstvenim stubovima i tako jednostavnom elegancijom...“ i kod onih koji nisu bili zastupnici ovog manira.²⁵ Uz reinkarnaciju klasične estetike, prva ampir umjetnost živjela je u simbolima, među kojima su mitska bića, helenistički motivi izobilja i frizovi bili omiljeni.²⁶ Salon Brajkovića, uz isticanje pomenutih motiva, svakako predstavlja i reminiscenciju na navedena načela – a ona, u ovom prostoru, imaju još dublju konceptualnu vrijednost – označavaju lokalni senzibilitet koji se pamtio kao oznaka dostojanstva. Naime, zidna dekoracija oživljava sjećanje i na dalju, lokalnu prošlost, koju su čuvali privatni prostori Boke Kotorske. Ta prošlost svakako je barokna, *zlatna prošlost* bokeljske vlastele. Iluzionistička rješenja i vitki oslikani stubovi predstavljaju direktnu referencu na ovo doba „gradskog cvata“.²⁷ Zahvaljujući brojnim kulturnim uticajima, Boka Kotorska je razvila osoben barokni manir, dok je jedinstvenost stila postizala mjerom i jednostavnošću u estetskom izrazu. Ta „umjerenost“, koja je vjekovima bila „glavno pravilo Bokeljima“,²⁸ učinila je da bokeljske kuće budu „ljepše nego po mnogim gradovima“.²⁹ Ipak, treba još jednom istaći da salon nije dosljedno oslikan u baroknom maniru – kako po „kvalitetu“ urađenog, tako i u kontekstu prostornog rješenja. Geometrijska raspodjela svoda, kja postoji u salonu Brajkovića, odraz je karakteristične i široko rasprostranjene svodne dekoracije sa kraja XIX vijeka. Nju baštine i udaljeni kontinentalni saloni koji nisu njegovali tradiciju primorskog baroka, već „carsku“ umjetnost koju su poznavali slikarski centri Monarhije.³⁰ Birajući različita stilska rješenja – lokalna i strana, tradicionalna i moderna – prilagođena arhitektonskom i prirodnom ambijentu, Brajkovići su u svom salonu, važnom obilježju građanskog statusa, istakli porodični *bel-esprit*.

Brajkovići su poznavali onovremene evropske umjetničke tokove dovoljno da bi ih mogli dosljedno ispratiti. Oni nisu bili strani ni njihovim sugrađanima. Uz tuđinsku upravu, koja od kraja XVIII vijeka donosi rusko,

²⁵ Impresija Bernarda Berensona, istoričara umjetnosti, autorski prevod. U: A. Gonzales-Palacios, *The French Empire Style*, Hamlyn, Milan, 1966, 9; Više u: Ch. McCorquodale, *n. d.* 152-155.

²⁶ A. Gonzales-Palacios, *n. d.* 10. O ampir stilu: *Encyclopedia of Interior Design...* 412-415.

²⁷ P. Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Gospa od Škrpjela, Perast, 1999, 114.

²⁸ S. Matavulj, *Boka i Bokelji*, Slobodna knjiga, Beograd, 1999, 46.

²⁹ S. Matavulj, *Sabrana dela*, VII, Prosveta, Beograd, 1954, 531.

³⁰ O takvoj dekoraciji u okruženju: B. Šadi, *Svodno slikarstvo enterijera objekata građanske arhitekture XIX/XX veka u Subotici*, *Zidna dekoracija subotičkih palata*, G. Bolić, B. Šadi (ur.), Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Subotica, 2004, 9-36.

francusko i austrijsko nasljeđe, Boka Kotorska je bila već odavno otvorena oblast u kojoj, zbog mora i pomorstva, struje brojni uticaji – umjetnički, politički, duhovni. Najzad, moderni stilovi od druge polovine XIX vijeka postaju svima dostupni - preko međunarodnih izložbi u Parizu (1855, 1867), Londonu (1851, 1862) i Beču (1873), dok su posljednju, između ostalih, finansirali i Bokelji.³¹ Prema tome, Boka je tokom XIX vijeka neupitno predstavljala dio evropskog kulturnog konteksta. Ipak, Brajkovići ne žele da samo podražavaju modu svog vremena. Kao što je svojstveno intelektualnoj eliti tog doba, u vremenu koje najavljuje „subjektivizaciju ukusa“,³² Brajkovići biraju da dekoracijom svog doma predstave ono što u idejnom i estetskom smislu zastupaju. Demonstrirajući lične vrijednosti, status, ukus i intelekt, salon Brajkovića ne svjedoči samo o dostignućima jedne porodice, već i o kulturnim dometima njene sredine – Perasta i Boke Kotorske na kraju XIX vijeka.

Katarina JOVIĆ

WALL-PAINTING IN THE SALON OF BRAJKOVIĆ-MARTINOVIĆ PALACE

Summary

Wall decoration in the salon of Brajković-Martinović palace was intended to personify its owners - their authority, status, intellect, aesthetic sensitivity and taste. Moreover, it testifies the contemplative and active life of Brajković family – their values and occupations. As the most representative interior of the Brajković-Martinović palace, the salon was designed to be “the portrait“ of Brajković family. However, the salon is not just the signification of its owners. Being designed for the prominent and notable family, it reflected the cultural standards of their community, Perast and Boka Kotorska. As such, the Brajković’s salon is considered in the context of its heritage values as the significant legacy. Not only that this wall decoration stands as a proof of the european cultural influences in Boka Kotorska in the end of the 19th century, but also it demonstrates that Boka Kotorska was a part of contemporaneous Europe. With the combination of modern influences and local tradition, wall-painting from Brajković’s salon represented the aspirations and values of its owners, cultural features of their community and culture of living in private-spaces from Perast in the end of the 19th century.

³¹ Istorijski arhiv Kotor (dalje: IAK), OK, F47 br. 121/3 i 385. O svjetskim izložbama: Ch. Gere, *European Decorative Arts at the World's Fairs 1850 - 1900*, The Metropolitan Museum of Art Bulletin 3, New York, 1998-1999; Ž. Diga, *n. d.* 104-109.

³² O tome u: J. Seigel, *Modernity and Bourgeois Life: Society, Politics and Culture in England, France, and Germany since 1750*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 388-389.

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

Анђела Ђ. ГАВРИЛОВИЋ, <i>Духовно и материјално значење и анализа мотива трију риба са заједничком главом на фрагменту античког подног мозаика из Петровца на Мору</i>	7
Savo MARKOVIĆ, <i>Izjava posljednje volje na kraju jedne epohe: Aleksandar Bazzan</i>	21
Katarina JOVIĆ, <i>Zidno slikarstvo salona u palati Brajković-Martinović</i>	41
Бранко БАНОВИЋ, <i>Анализа наративне компоненте модела традиционалног црногорског маскулinitета</i>	53
Марија CRNIĆ PEJOVIĆ, <i>Foreign Citizens in Herceg Novi Municipality in 1811</i>	67
Aleksandar RASTOVIĆ, <i>Slučaj lažnog atentata na kralja Aleksandra Obrenovića 1893. godine</i>	75
Дарко БАКИЋ, <i>Погранични црногорско-османски сукоби у Зети и код Мојковца 1912. године</i>	87
Christian PROMITZER, <i>Habsburški vojni imperijalizam na zapadnom Balkanu: opaske austrijskog istoričara o austrougarskoj okupaciji Crne Gore (1916-1918)</i>	101
Neda DONAT, <i>Prosvjetne prilike u Crnoj Gori za vrijeme Austro-Ugarske okupacije od 1916 do 1918. godine</i>	119

ПРИЛОЗИ

Srđa MARTINOVIĆ, <i>Vojna manufaktura i barutane crnogorske vojske u vrijeme kraljevine</i>	129
Nada TOMOVIĆ, <i>Balkanski narodi u kriznoj 1908. godini</i>	143

ИЗВОРИ

- Cvijeta BRAJIĆIĆ, Slavko BURZANOVIĆ, *Crnogorska pisma u arhivu Antonija Baldačija* 155

ХРОНИКА

- Миљан ГОГИЋ, *Promocija knjige: „Crna Gora i Njemački Rajh. Dokumenti iz Političkog arhiva službe inostranih poslova u Berlinu 1906-1914. (Tom I 1905-1910).* 175
- Иван ЛАКОВИЋ, *Хроника активности истраживача из Историјског института УЦГ на истраживању културно-историјског наслеђа током пројекта „Валоризација црногорских катуна кроз одрживи развој пољопривреде и туризма“* 179
- Olga PELCER-VUJAČIĆ, *Bilateralna saradnja Istorijskog instituta UCG tokom 2017. godine* 187

ПРИКАЗИ

- Saša KNEŽEVIĆ, *dr Senka Raspopović, dr Konrad Clewing i dr Radoslav Raspopović, CRNA GORA I NJEMAČKI RAJH - DOKUMENTI IZ POLITIČKOG ARHIVA SLUŽBE INOSTRANIH POSLOVA U BERLINU 1906-1914* 193

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Анджела Дж. ГАВРИЛОВИЧ, <i>Духовное и материальное значение и анализ мотивов трех рыб с общей головой на фрагменте половой мозаики времени антики в г.Петровац-на-Море</i>	7
Саво МАРКОВИЧ, <i>Последнее волеизъявление на конце одной эпохи: Александр Баззан</i>	21
Катарина ЙОВИЧ, <i>Настенная живопись в палаццо Брайкович-Мартинович</i>	41
Бранко БАНОВИЧ, <i>Анализ повествовательной составляющей традиционной черногорской маскулинности</i>	53
Мария ЦРНИЧ ПЕЙОВИЧ, <i>Foreign Citizens in Herceg Novi Municipality in 1811</i>	67
Александр РАСТОВИЧ, <i>Случай ложного покушения на короля Александра Обреновича в 1893 году</i>	75
Дарко БАКИЧ, <i>Пограничные черногорско-османские стычки в Зете и возле Мойковаца в 1912 году</i>	87
Christian PROMITZER, <i>Габсбургский военный империализм на Западных Балканах: заметки австрийского историка об австро-венгерской оккупации Черногории (1916-1918)</i>	101
Неда ДОНАТ, <i>Обстоятельства в просвещении Черногории в течение австро-венгерской оккупации с 1916 по 1918 гг.</i>	119

ПРИЛОЖЕНИЯ

Срджа МАРТИНОВИЧ, <i>Военная мануфактура и пороховые заводы черногорской армии в течение королевства</i>	129
Нада ТОМОВИЧ, <i>Балканские народы в кризисном 1908 году</i>	143

ИСТОЧНИКИ

- Цвиета БРАИЧИЧ, Славко БУРЗАНОВИЧ, *Черногорские письма в архиве Антонио Балдаччи* 155

ХРОНИКА

- Милян ГОГИЧ, *Презентация книги: „Черногория и немецкий Рейх. Документы из Политического архива отдела иностранных дел в Берлине 1906-1914 (Том I, 1905-1910).* 175
- Иван ЛАКОВИЧ, *Хроника действий исследователей Исторического института УЧГ по исследованию культурно-исторического наследия в течение проекта „Валоризация черногорских катунов через устойчивое развитие сельского хозяйства и туризма“* 179
- Ольга ПЕЛЦЕР-ВУЯЧИЧ, *Двухстороннее сотрудничество Исторического института УЧГ в течение 2017 года* 187

ОБЗОРЫ

- Саша КНЕЖЕВИЧ, др Сенка Распопович, др Конрад Клевинг и др Радослав Распопович: *„ЧЕРНОГОРИЯ И НЕМЕЦКИЙ РЕЙХ – ДОКУМЕНТЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО АРХИВА ОТДЕЛА ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ В БЕРЛИНЕ 1906-1914“* 193

CONTENTS

ARTICLES

Andela Đ. GAVRILOVIĆ, <i>Spiritual and Material Meaning and Analysis of the Motif of Three Fishes Sharing One Head on a Fragment of the Ancient Floor Mosaic in Petrovac</i>	7
Savo MARKOVIĆ, <i>Last Will and Testament at the End of an Epoch: Aleksandar Bazzan</i>	21
Katarina JOVIĆ, <i>Wall Paintings of the Salon in the Brajković-Martinović Palace</i>	41
Branko BANOVIĆ, <i>Analysis of the Narrative Component of the Traditional Montenegrin Masculinity Model</i>	53
Marija CRNIĆ PEJOVIĆ, <i>Foreign Citizens in Herceg Novi Municipality in 1811</i>	67
Aleksandar RASTOVIĆ, <i>The Case of the False Assassination Attempt on King Aleksandar Obrenović in 1893</i>	75
Darko BAKIĆ, <i>Montenegrin-Ottoman Border Conflicts in Zeta and near Mojkovac in 1912</i>	87
Christian PROMITZER, <i>Habsburg Military Imperialism in the Western Balkans: Remarks by an Austrian Historian About the Austro-Hungarian Occupation of Montenegro (1916-1918)</i>	101
Neda DONAT, <i>Education in Montenegro During the Austro-Hungarian Occupation from 1916 to 1918</i>	119

APPENDICES

Srđa MARTINOVIĆ, <i>Military Manufacture and Powder Mills of the Montenegrin Army during the Kingdom</i>	129
Nada TOMOVIĆ, <i>Balkan Nations in the Crisis Year of 1908</i>	143

SOURCES

- Cvijeta BRAJIČIĆ, Slavko BURZANOVIĆ, *Montenegrin Letters in the Archive of Antonio Baldacci* 155

CHRONICLES

- Miljan GOGIĆ, *Promotion of the Book: “Montenegro and the German Reich. Documents from the Political Archive of the Foreign Affairs Office in Berlin 1906-1914.” (Volume I 1905-1910)*. 175
- Ivan LAKOVIĆ, *Chronicle of the Activities of Researchers from the Historical Institute of the University of Montenegro Regarding the Research of Cultural and Historical Heritage Within the Project “Valorisation of Montenegrin Katuns Through Sustainable Development of Agriculture and Tourism”* 179
- Olga PELCER-VUJAČIĆ, *Bilateral Cooperation of the Historical Institute of the University of Montenegro in 2017* 187

PRESENTATIONS

- Saša KNEŽEVIĆ, Dr Senka Raspopović, Dr Konrad Clewing and Dr Radoslav Raspopović: “MONTENEGRO AND THE GERMAN REICH - DOCUMENTS FROM THE POLITICAL ARCHIVE OF THE FOREIGN AFFAIRS OFFICE IN BERLIN 1906-1914” 193

CONTENU

DES ARTICLES

Andela Đ. GAVRILOVIĆ, <i>Importance spirituelle et matérielle et analyse du motif des trois poissons à tête commune sur le fragment de l'ancienne mosaïque au sol de Petrovac sur Mer</i>	7
Savo MARKOVIĆ, <i>Déclaration du dernier testament à la fin d'une époque: Aleksandar Bazzan</i>	21
Katarina JOVIĆ, <i>Peinture murale au palais Brajković-Martinović</i>	41
Branko BANOVIĆ, <i>Analyse de la composante narrative du modèle de masculinité monténégrine traditionnelle</i>	53
Marija CRNIĆ PEJOVIĆ, <i>Citoyens étrangers dans la municipalité de Herceg Novi en 1811</i>	67
Aleksandar RASTOVIĆ, <i>Le cas du faux assassinat du roi Alexandre Obrenović en 1893</i>	75
Darko BAKIĆ, <i>Conflits frontaliers monténégrins et ottomans à Zeta et près de Mojkovac en 1912</i>	87
Christian PROMITZER, <i>Impérialisme militaire des Habsbourg dans les Balkans occidentaux: remarques de l'historien autrichien sur l'occupation austro-hongroise du Monténégro (1916-1918)</i>	101
Neda DONAT, <i>Les opportunités éducatives au Monténégro pendant l'occupation austro-hongroise de 1916 à 1918</i>	119

LES PIÈCES JOINTES

Srđa MARTINOVIĆ, <i>Manufacture militaire et poudreries de l'armée monténégrine au royaume</i>	129
Nada TOMOVIC, <i>Les peuples des Balkans dans la crise de 1908</i>	143

DES SOURCES

- Cvijeta BRAJIČIĆ, Slavko BURZANOVIĆ, *Lettres monténégrines aux Archives d'Antonio Baldacci* 155

CHRONIQUE

- Miljan GOGIĆ, *Promotion du livre: "Le Monténégro et le Reich allemand. Documents des archives politiques des relations étrangères à Berlin, 1906-1914. (Volume I 1905-1910)* 175
- Ivan LAKOVIĆ, *Chronique des activités des chercheurs de l'Institut historique de l'Université du Monténégro sur la recherche du patrimoine culturel et historique dans le cadre du projet "Valorisation des pâturages monténégrins par le développement durable de l'agriculture et du tourisme"* 179
- Olga PELCER-VUJAČIĆ, *Coopération bilatérale de l'Institut historique de l'Université du Monténégro en 2017* 187

APERÇU

- Saša KNEŽEVIĆ, Dr Senka Raspopović, Dr Konrad Clewing et Dr Radoslav Raspopović: *"LE MONTÉNÉGRO ET LE REICH ALLEMAND - DOCUMENTS DES ARCHIVES POLITIQUES DU SERVICE DES AFFAIRES EXTÉRIEURES DE BERLIN 1906-1914"* 193

Часопис *Историјски записи* је доступан и преко
међународних база података
CENTRAL EASTERN EUROPEAN ONLINE LIBRARY (CEEOL)
EBSCO - Historical abstracts with full text

И С Т О Р И Ј С К И   З А П И С И

Година ХС
Бр. 3-4/2017.

Издавач

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ ЦРНЕ ГОРЕ
Подгорица, Булевар Револуције 5

За издавача

Др Радослав Распоповић, директор

Припрема

Жарко Павловић

Ликовно рјешење корица

Вјекослав Бојат

Лектура и коректура

Соња Живаљевић

Садржај превели

EDUCO CENTAR (www.educocentar.com)

Тираж:

300

Штампа

СIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

93/94

ИСТОРИЈСКИ записи : орган Историјског института
и Друштва историчара Црне Горе / главни и одговорни
уредник Радослав Распоповић. - [Год. 1], књ. 1, св.
1/2 (1948) - . - Подгорица (Булевар Револуције 5) :
Историјски институт Црне Горе, 1948 (Подгорица :
Побједа). - 24 cm

Четири пута годишње. - Је наставак: Записи
ISSN 0021-2652 = Историјски записи
COBISS.CG - ID 54807